

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ

Сумська філія

Кафедра юридичних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з дисципліни «КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС»

**обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

262 Правоохоронна діяльність

за темою: «Відшкодування шкоди у кримінальному провадженні»

Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2022 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської
філії ХНУВС
Протокол від 22.07.2022 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 26.08.2022 № 8

Розглянуто на засіданні кафедри юридичних дисциплін (протокол № 1 від
від 21.07.2022)

Рецензенти:

1. Суддя Сумського окружного адміністративного суду, кандидат юридичних наук Глазько С. М.;
2. Завідувач кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства ХНУВС, доктор юридичних наук, професор Юхно О. О.

Розробники:

1. Викладач кафедри юридичних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ Матус В.В.

ПЛАН:

1. Поняття та класифікація заходів забезпечення кримінального провадження. Загальні правила їх застосування.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 21.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.09.2022)
2. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.09.2022)
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-15-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 01.09.2022)
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/laws/show/435-15/para%94n94> (дата звернення: 01.09.2022)
5. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011 р. № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 01.09.2022)
6. Про судовий збір: Закон України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17> (дата звернення: 01.09.2022)
7. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 01.09.2022)
8. Інструкція про порядок і розміри відшкодування витрат та виплат винагороди особам, що викликаються до органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним науково-дослідним установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів: затв. постанов. Кабінету Міністрів України від 01 лип. 1996 р. № 710-96-п. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/710-96-%D0%BF> (дата звернення: 01.09.2022)
9. Про затвердження Порядку обчислення розміру фактичних витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння та зарахування стягнених з винних осіб коштів до відповідного бюджету і їх використання: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 лип. 1993 р. № 545-93-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-93-п> (дата звернення: 01.09.2022)
10. Про відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка потерпіла від злочину, та судових витрат: Постан. Пленуму Верховного Суду України від 07 лип. 1995 р. № v0011700-95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-95> (дата звернення: 01.09.2022)
11. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 берез. 1995 р. № v0004700-95.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95> (дата звернення: 01.09.2022)
12. Тertiшник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України із змін та доповн. на 12 березня 2018 р. 15-те вид., доповн. і перероб. Київ: Правова Єдність, 2018. 854 с.
13. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 берез. 1992 р. № v0006700-92.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92> (дата звернення: 01.09.2022)
14. Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна :

- Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 берез. 1989 р. № v0003700-89.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-89> (дата звернення: 01.09.2022)
15. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07 лют. 2003 р № v0002700-03. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03> (дата звернення: 01.09.2022)
16. Аленін Ю. П., Пожар В. Г. Цивільний позов у кримінальному провадженні: особливості доказування та вирішення. Право України. 2014. № 10. С. 116–123.
17. Говоруха М. Цивільний позов прокурора у кримінальному провадженні: питання теорії та практики. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 4. С. 56–60.
18. Кочура О. О. Окремі аспекти визначення загального поняття шкоди при проведенні досудового розслідування за участю неповнолітнього потерпілого. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2015. № 15. том 2. С. 139–141.
19. Кравченко Н. С. Діяльність суду по доказуванню цивільного позову у кримінальному провадженні. Проблемні питання застосування КПК України в сучасних умовах : матеріали круглого столу до 80- річчя з дня народження професора А.Я. Дубинського (Київ, 4 квіт. 2014 р.). Київ: НАВС, 2014. С. 172–175.
20. Кравченко Н. С. Особливості доказування цивільного позову в кримінальному провадженні за участю цивільного позивача (його представника). Актуальні питання теорії і практики криміналістичної науки: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 січня 2015 р.). Київ : НАВС, 2015. С. 285–287.
21. Кравченко Н. С. Особливості діяльності цивільного позивача, його представника в кримінальному провадженні щодо доказування цивільного позову. Юридична наука. К., 2015. № 11. С. 67–76.
22. Кравченко Н. С. Підозрюваний, обвинувачений та його захисник як суб'єкти доказування цивільного позову в кримінальному провадженні. Правові реформи в Україні: реалії сьогодення : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. Дню юриста України (Київ, 29 жовт. 2015 р.) : у 2 ч. Київ: НАВС, 2015. Ч. 1. С. 198–201.
23. Кравченко Н. С. Роль потерпілого (його представника) у доказуванні цивільного позову у кримінальному провадженні. Наук. вісн. Міжнар. гуманіст. ун-ту. Одеса, 2014. Вип. 10-1. Т. 2. С. 128–131.
24. Крушинський С. А. Подання доказів у кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2015. 20 с.
25. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник / Київ: Істина, 2014. 432 с.
26. Удалова Л.Д. Практикум з кримінального процесу: навч. посіб./ К.: КНТ, 2014. 288 с.
27. Солдатенко О. А. Проблеми забезпечення відшкодування шкоди потерпілому в кримінальному судочинстві. Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства й удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів України: матер. міжнар. наук.-практ. конференції Луганського державного ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. (Луганськ, 20 квітня 2012 р.). Луганськ, 2012. С. 116–120.
28. Татаров О. Ю. Загрози при накладенні арешту на майно третіх осіб. Ліга. Блоги. 2016. URL: <http://blog.liga.net/user/otatarov/article/21968.aspx>. (дата звернення: 18.08.2019)
29. Томіленко П. Цивільний позов прокурора в порядку захисту інтересів держави у кримінальному провадженні. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. № 3. С. 107–114.
30. Черевко С. П. Цивільний позов у кримінальному судочинстві за Кримінальним процесуальним кодексом України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2012. Вип. 20. С. 130–132.
31. Удалова Л. Д., Савицький Д. О., Руденко А. Е. Заходи забезпечення кримінального провадження, що обмежують майнові права підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб: монографія. Київ: КНТ, 2016. 168 с
32. Ус О. В., Ус М. В. Відшкодування шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення. Право і суспільство. 2015. Ч. 3. С. 82–87.

1. ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Розділ II Кримінального процесуального кодексу України визначає порядок обрання, зміни та скасування заходів забезпечення кримінального провадження.

Так як легальне визначення заходів забезпечення кримінального провадження відсутнє, тому слід звернутися до кримінально-процесуальної теорії, де відмічається, що серед кримінально-процесуальних заходів, які забезпечують реалізацію кримінально-процесуальних норм, особливе місце займають заходи кримінально-процесуального примусу, які є заходами впливу з боку державних органів або посадових осіб на поведінку суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, що направлений на забезпечення виконання процесуальних обов'язків, якщо вони не виконуються добровільно, або на попередження небажаних з точки зору права дій з метою забезпечення нормального руху кримінального судочинства.

Заходи забезпечення кримінального провадження (заходи кримінально-процесуального примусу) – це передбачені кримінально-процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами), які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку стосовно осіб, котрі залучаються до кримінально-процесуальної діяльності, для запобігання та припинення їхніх неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення доказів з метою досягнення дієвості кримінального провадження.

Заходи процесуального примусу відрізняються від інших заходів державного примусу та характеризуються певними специфічними ознаками:

1) вони мають процесуальний характер і регулюються кримінально-процесуальним законом, а тому є складовою кримінально-процесуальної форми. Цією ознакою вони відрізняються від інших примусових заходів, які застосовуються при провадженні щодо кримінальних правопорушень;

2) підстави, межі та порядок їх застосування детально регламентовані законом;

3) специфічна їх мета – забезпечити досягнення дієвості кримінально-процесуального провадження та вирішення завдань кримінального судочинства;

4) примусовий характер, який залежить не від порядку їх реалізації, а від самої законодавчої моделі, що передбачає можливість застосування примусу;

5) виключний характер – вони застосовуються лише в тих випадках, коли іншими заходами завдання кримінального судочинства досягнути неможливо; 6) специфічний суб'єкт застосування – процесуальний примус є різновидом державного примусу, а тому суб'єктом його застосування завжди є виключно компетентні державні органи та посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження.

В основі застосування заходів забезпечення кримінального провадження лежить наступне:

- застосування процесуального примусу може полягати у фізичному, матеріальному чи моральному (психологічному) впливі державного органу на суб'єкта кримінального процесу;
- застосування заходів процесуального примусу завжди пов'язано з певними обмеженнями особистих, майнових та інших прав і свобод учасників процесу. Це може бути обмеження свободи, недоторканості житла, таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, банківських вкладів і рахунків тощо. Обмеження майнового характеру – позбавлення права користуватися або розпоряджатися певним майном;
- застосовується всупереч волі та бажанню суб'єктів та виключно на підставі закону.

Заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися до різних суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності – підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, свідка, а також інших осіб залежно від обставин кримінального провадження та поведінки його суб'єктів. Законодавець в нормах, які визначають порядок застосування кожного заходу забезпечення кримінального провадження, визначає коло осіб, щодо яких вони можуть бути застосовані та порядок їх обрання, зміни чи скасування.

Відповідно до ст. 131 КПК заходами забезпечення кримінального провадження є:

- 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід (ст. ст. 133–143 КПК);
- 2) накладення грошового стягнення (ст. ст. 144–147 КПК);
- 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. ст. 148–153 КПК);
- 4) відсторонення від посади (ст. ст. 154–158 КПК);
- 5) тимчасовий доступ до речей і документів (ст. ст. 159–166 КПК);
- 6) тимчасове вилучення майна (ст. ст. 167–169 КПК);
- 7) арешт майна (ст. ст. 170–175 КПК);
- 8) затримання особи (ст. ст. 188– 192 КПК, ст. ст. 207–213);
- 9) запобіжні заходи (ст. ст. 177–187 КПК).

В теорії кримінального процесу заходи кримінально-процесуального примусу (заходи забезпечення кримінального провадження) класифікуються за різними критеріями. Варто відмітити, що склалося два підходи до вирішення питання щодо системи заходів кримінально-процесуального примусу. Одні вчені вважають, що до неї не повинні включатися слідчі дії, оскільки вони є засобами доказування. Інші наполягають на доцільності визнання за слідчими діями значення заходів кримінально-процесуального примусу.

Більш переконливою є позиція науковців, які вважають, що до заходів кримінально-процесуального примусу доцільно відносити слідчі дії, але лише ті, при провадженні яких закон дозволяє застосування примусу. Зокрема, ст. 159

КПК, яка регламентує здійснення одного з засобів забезпечення кримінального провадження – тимчасовий доступ до речей і документів, визначає, що цей захід полягає у наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої знаходяться речі і документи, можливості ознайомитися з ними, зробити їх копії та, у разі прийняття відповідного рішення слідчим суддею, судом, вилучити їх (здійснити їх виїмку).

Класифікація заходів забезпечення кримінального провадження:

- за цілями застосування:
  - заходи, що забезпечують участь підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні та виконання ними процесуальних обов'язків (запобіжні заходи). Ці заходи пов'язані з суттєвим обмеженням свободи підозрюваного, обвинуваченого, мають специфічну мету та особливий порядок застосування. Тому види запобіжних заходів, мету, підстави та порядок їх застосування ми розглянемо окремо в наступних питаннях цієї теми;
  - заходи, що забезпечують отримання засобів доказування (виклик слідчим, прокурором, судовий виклик, тимчасовий доступ до речей і документів тощо). На відміну від запобіжних, завдання цих заходів полягає у забезпеченні слідчому та суду можливість виявити, вилучити та дослідити докази;
  - заходи, що спрямовані на забезпечення законного порядку в ході провадження в справі (привід, накладення грошового стягнення, відсторонення від посади);
  - заходи по забезпеченню цивільного позову та можливої конфіскації майна (тимчасове вилучення майна, арешт майна тощо);
- за часом дії:
  - заходи, що тривають протягом певного часу (запобіжні заходи, відсторонення від посади, арешт майна тощо);
  - заходи, які є короткочасними (тимчасовий доступ до речей і документів; привід тощо);
- за підставами застосування:
  - заходи, що застосовуються у зв'язку з невиконанням процесуальних обов'язків (привід, запобіжні заходи тощо);
  - заходи, які застосовуються незалежно від процесуального правопорушення (тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна);
- за режимом обмеження прав і свобод людини:
  - заходи, що пов'язані з ізоляцією особи (тримання під вартою, домашній арешт, затримання особи);
  - заходи, які не пов'язані з ізоляцією особи (накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, особиста порука, застава тощо).

Варто також зауважити, що окрім заходів забезпечення кримінального провадження, які перераховані в ст. 131 КПК, під час кримінального провадження застосовуються й інші заходи процесуального примусу. Так, ст. 330 КПК передбачає, що при повторному порушенні обвинуваченим порядку судового засідання він може бути видалений за ухвалою суду з зали засідання тимчасово або на весь час судового розгляду. В ст. 499 КПК врегульований порядок поміщення у приймальник-розподільник для дітей осіб, які скоїли

суспільно небезпечне діяння у віці від одинадцяти років і до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Стаття 132 КПК визначає загальні положення, що є обов'язковими при застосуванні всіх заходів забезпечення кримінального провадження. В нормах, які регулюють порядок застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження, ці положення можуть конкретизуватися залежно від особливостей того чи іншого заходу.

Так, за загальним правилом, юридичною підставою застосування заходів забезпечення кримінального провадження є ухвала слідчого судді або суду. Втім, у виняткових випадках, визначених у КПК, заходи забезпечення кримінального провадження можуть застосовуватися і без ухвали слідчого судді, суду. Так, § 2 глави 18 передбачає можливість затримання особи без ухвали слідчого судді, суду; ст. 168 КПК дозволяє тимчасово вилучати майно під час здійснення затримання в порядку визначеному ст. ст. 207 та 208 КПК.

Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження подається сторонами кримінального провадження до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування. До клопотання слідчого, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

Під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні надати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посиляються.

Для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні.

Відповідно до ч. 3 ст. 132 КПК не допускається застосування заходів забезпечення кримінального провадження, якщо слідчий, прокурор не доведе, що:

а) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження (зокрема, ст. 299 КПК передбачає, що під час досудового розслідування кримінальних проступків не допускається застосування запобіжних заходів у вигляді домашнього арешту, застави або тримання під вартою);

б) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, прокурора;

в) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням.